

Tim značajkama suvremenosti Marcuse suprotstavlja viziju novog društva za koje treba stvoriti “novu racionalnost” i “novu osjetilnost” (str. 256) koje su suprotne postojećima i koje se protive “svakom nasilju čovjeka nad čovjekom, čovjeka nad prirodom i čovjeka nad drugim živim bićima” (str. 256-257). U tom smislu mogli bismo Marcusea svrstati među začetnike bioetike, jer se navedena podjela vrsta nasilja može povezati (iako samo na krajnje redukcionistički način – naglašavam “krajnje”) upravo s raspravama iz medicinske etike (čovjek-čovjek), etike okoliša (čovjek-priroda) i etike tretmana životinja (čovjek-druga živa bića).

Stipe Buzar

*Libertas međunarodno sveučilište,
Zagreb*

Prikaz

Esad Zgodić
Naučnici i rat:
Prilozi mirotvornoj politici

Nacionalna i univerzitetska biblioteka
 Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2017, 439 str.

Jedan od utemeljitelja *empirizma*, britanski filozof Bacon, smatrao je kako je temeljna preokupacija nauke ovladati prirodom, pa je samim tim nauka posvećena razumijevanju i opisivanju stvarnosti unutar koje egzistiramo. Nauka hoće okončati dominaciju metafizičkog – ona treba *ratio*, njena je preokupacija racionalizirati stvar-

nost. Problem se, međutim, javlja oko same stvarnosti kao takve, pa samim tim i karaktera nauke i predmeta njene racionalizacije. Ako stvarnost, lišavajući je maske metafizičke apsolutnosti i determinizma, pokušamo razumjeti kroz pisanja marksističkog teoretičara Henria Lefebvrea, filozofa svakodnevnog, o prostoru, onda i stvarnost možemo zamišljati kao svojevrstan *prostor djelovanja*. A taj prostor ispunjen je *društvenim djelovanjem* – on se nužno kolonizira samom društvenom aktivnošću.

Iza zadataka nauke očito stoji polje stvarnosti kao društvene konstrukcije nastale ideološkim i političkim oblikovanjima pluriverzičnih manifestacija moći. Racionalizacija takve stvarnosti nauku neminovno (u)vodi u polje političkog. A ako bi se moglo govoriti o nekom prvom znanom, iskonskom susretu između nauke i politike, onda taj odnos svakako priziva u sjećanje čuvenu izreku “Noli turbare circulos meos” (“Ne dirajte moje krugove”), za koju se kaže da ju je u susretu sa rimskim vojnikom izgovorio grčki prirodnjak, fizičar i matematičar Arhimed. Njegov bi kraj mogao i simbolički prikazati tragičan sudbinski odnos između nauke, politike i rata, a koji bosanskohercegovački politolog i profesor emeritus na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu Esad Zgodić u svojoj najnovijoj knjizi *Naučnici i rat* hoće demistificirati.

Profesor Zgodić uočava neuspjeh prethodnih pokušaja društvenih i humanističkih nauka da se uhvate u koštac sa ovim pitanjem, pripisujući ga njihovom nedovoljnom konsultiranju izvornih uvida naučnika koji su, posredno ili neposredno, suoblikovali fenomene rata – nuklearno

oružje, pitanje ljudske agresivnosti i ratobornosti, rasizam... Autor stoga temi pristupa iz inovativnog, ali i za političku teoriju nekonvencionalnog ugla prirodnih nauka. On je tu izričit, smatrajući kako naučnici iz sfere prirodnih nauka, zauzimajući različite odnose spram politike (str. 25-37), neupitno, što direktno što indirektno, učestvuju u samom ratu i doprinose mu. Stoga je pozivanje na njihove uvide u odlukama o ratu i miru za njega dio naučne pismenosti.

U ovom obimnom istraživanju predodređenom u formi knjige Zgodić kritički problematizira odnos između politike i nauke – on polazi sa pretpostavkom, ali ujedno i pitanjem: da li bi politika bila lišena ratovanja, zvjerstava i zlotvorstava kad bi njome upravljali naučnici. *Naučnici i politika* stavljaju se u odnos sa ključnim pitanjem u kojoj mjeri naučnici iz sfere nedruštvenih i nehumanističkih nauka aktivno participiraju u tvorenju historije kao klaonice naroda, kako ju je definirao Hegel. U skladu s time knjiga obiluje živopisnim citatima matematičara, teorijskih fizičara, astronoma, kosmologa, astrofizičara, biologa, zoologa, hemičara, genetičara i dr. Autor ih pušta da, kako sam kaže, dominantno govore – a njihovi se teorijski uvidi i angažmani bitno rekonstruiraju i kroz analizu raznobojnih slojeva iz njihovih ličnih biografija, koji dodatno obogaćuju namjeru ove knjige. Bježeći od svake determiniranosti i generalizacije, Zgodić u ovom razgovoru želi da dođe do veoma smjelog zaključka – da se ne mora ratovati.

Iako je filozof i politolog, autor pokazuje respektabilno poznavanje materije i sadržinski i u njenoj interpretaciji, uviđajući kako se o naučnicima i nauci ne može

govoriti koristeći čiste, jasne, idealizirane i glorificirajuće epitete, ali ni mračne, retrogradne, demonizirajuće i realpolitične. Bilo da govorimo o Pitagorinim krugovima ili o CERN-u danas sjena rata uvijek se pojavljivala, pa čak i bez naukom osvjetljene politike ili *vice versa*. Opisivanje društvene stvarnosti, ili njeno dekonstruiranje, u bitnom je određivalo položaj naučnika, kojima se kroz stranice ove knjige vraća ljudski oblik – naučnici kao takvi podjednako su, kao i svi drugi, podložni različitim porivima, strahovima, nadama i željama, oficijelnim ili suprotstavljenim ideologijama, koje nesumnjivo utiskuju u vlastita razumijevanja i opisivanja stvarnosti kroz *methodos* nauke.

Stoga ni sva nauka, uronjena u prostor stvarnosti kao prostor društvene konstrukcije, nije obučena u bijeli plašt nevinosti da bismo pod njenom vladavinom doplovili u sigurnu luku Kantove utopije vječnog mira, niti je uprljana krvlju i odgovornošću za praktična zlotvorstva političkog uma. Pred naučnike se, opravdano, hoće staviti pitanje etike i odgovornosti. U afirmativnom diskursu prvog poglavlja Zgodić tvrdi kako “naučnici ne bi trebali slijediti poziciju etičke i političke neutralnosti zbog toga što normativna etika odgovornosti nauke uključuje u sebe i njihovu obavezu da kroz javni aktivizam političkoj i građanskoj javnosti ukazuju na rizike i opasnosti koji se produciraju s naučnim otkrićima (...) a ne samo na njihove dobre strane ili blagotvorne implikacije” (str. 59).

Kategorizirajući odnos rata i politike kroz pojavu naučnika-ideologa i vojno angažiranih naučnika, u poglavljima koja slijede demistificiraju se i bitko seciraju pitanja *biološkog determinizma i ljudske*

prirode, od *evolucionizma* preko *gena* i *eugenike* pa sve do *rasizma*, pri čemu se dijagnostičira njihova realpolitička infekcija iza koje stoji logika moći, politike i kapitala te njegove gladi za opravdavanjem eksploatacije. O rasizmu se, tako, najslikovitije piše kao o *naučnom izumu* dehumaniziranja osvojenih naroda kojim se hoće kreirati virtuelne istine koje “opravdavaju teritorijalna osvajanja i uništenje *nebijelih* naroda što bivstvuju kao životinje ili tek nešto izvan životinjske egzistencije” (str. 130). Međutim, takva asistencija nauke u manifestacijama smrtoljublja ne egzistira samo u prošlosti – ona je živa i u sadašnjosti, a preko zastrašujućih izuma o kojima se govori u petom poglavlju, kao što su hidrogenske i neutronske bombe, kosmičko, hemijsko-biološko i novo oružje, prijeti da već uvelike oblikuje i našu neizvjesnu budućnost.

U jednom takvom uvidu autor govori o *imoralizmu nauke* kao posljedici imoralizma politike, njene indiferentnosti spram etike, vrijednosti akademske slobode i zlotvornih posljedica onoga što stvara: “S onu stranu moralnih refleksija o onome što čine u sferi državne kriptopolitike ili o svrhama te posljedicama rada na, uzмимо, perfekcioniranju nuklearnog, hemijskog, biološkog ili stvaranju nekog novog oružja, stavljaju se bez osjećanja osobne odgovornosti na raspolaganje državno-vojnom umu i njegovim militokratskim naložima. Njihov rad za vojsku, svakako, sudjeluje u stvaranju zastrašujuće moći nauke i, na drugoj strani, kompromitira moralni integritet naučnika, destruiira etiku naučnih istraživanja i produbljuje nepovjerenje građanstva u nauku. A državicima i političarima omogućava ozbiljenje njihovih

geopolitičkih i strategijsko-vojnih ambicija” (str. 251).

Knjigom se skriveno proteže neizrečeni duh *Dijalektike prosvjetiteljstva* na čijim stranicama odzvanja eho upozorenja o do kraja prosvijetljenom svijetu koji sija znamenjima trijumfalnog zla. Međutim, ovdje se neće zaustaviti samo na dijagnostičkim i kritičkim uvidima, već se u dijalogu sa *prirodnjacima* hoće ponuditi i emancipatorski svjetonazor. Traganjem za uporištima politike u naučnicima i njihovim pogledima na pitanje rata i mira knjiga nas vodi u bipolarne sheme i personalizirane, kontrarne paradigme naučnika *nekrofila* – naučnika “demonu”, “varvara” i “lucifera” koji stoje u pozadini realpolitika, pseudonaučno suoblikujući svoje promilitarističke politike proizvodnje zla, te naučnika *biofila* – naučnika apologeta života, mirotvorstva, etike i naučne odgovornosti koji su odbijajući nekrofilске prakse nauke često i sami bili žrtve progona države, o čemu slikovito i uznemirujuće upozorava osmo poglavlje knjige, koje govori o sudbinama naučnika koji su odbili učestvovati u trijumfu zla.

Mirotvorna politika stoga ne leži u zadovoljavanju imaginacijama postmodernizma kao samodeklariranog civilizacijskog trijumfa Zapada koji je, prema Cooperu, postao etičnijim i moralnijim, a samim tim i poštenijim, jer zapadne postmoderne države navodno više ne žele ratovati. Takve se fantazmagorije demaskiraju – svijet nije u stanju mira, svijet nikad nije bio više u stanju rata nego danas. Mirotvorna politika, međutim, treba nauku; ona je, možda uz umjetnost, jedan od zrcalnih uvida koji precizno može da ogoli društvenu stvarnost iza koje stoje odnosi moći, te se stoga ovdje, iako ne primarno, uočava klasna

dimenzija razumijevanja odnosa nauke, tehnike i politike. Posljednje, deveto poglavlje upravo je svojevrsan priručnik mirotvorenja kao naputak političarima o mogućnosti prevencije ratova.

Humanizacija naučnika onemogućuje scijentokratsku vladu – iako bi takva vlada trebala biti demokratska, ona nije ostvariva jer bi kao takva bila i pluralistička te “bi u nju ulazili i *naučnici-demoni* i *naučnici-angeli*, i, dakle, *promilitaristički* i *prohumanistički naučnici*” (str. 349). Pitanje *šta da se radi* ovdje se iscrpljuje u nekoliko akcentuacija koje su autorov odgovor na sopstvenu tezu sa početka: da su nedruštveni i nehumanistički naučnici svjesni inficiranosti zbilje ideologijom vidljivo je u uvidima onih koji apeliraju, između ostalog, na promjenu svijesti, preosmišljavajući državu u pravcu koncipiranja suvereniteta prema vani (str. 383), a to znači i odbacivanjem nacionalizma kao političke (ne)vrijednosti (str. 387), te u konačnici oslikavanjem polja mašte vizijama miroljubivih država (str. 404) kao internacionaliziranih, denukleariziranih i depatrijarhaliziranih.

Uočava se sprega politike, vojske i kapitala koja kreira militarističke realpolitike tražeći rat – a on kao takav nije ništa drugo do vještački konstrukt, društveni proizvod, kako Zgodić navodi, “eugeničkih politika moćnih država” (str. 410), kao njihovo htijenje, pritom se referirajući na pisanja Rougemonta i Noel-Bakera. Rat kao konstrukcija političkog hoće ostvariti legitimitet vladavinom nad ljudima uz pomoć pseudonaučnih i antinaučnih opravdavanja, u čemu se mirotvornim naučnicima, zajedno sa političarima i proaktivnim građanstvom, kao nužnost nameće asistiranje u izbacivanju koncepata *rasizma* i *biološ-*

kog determinizma iz političkog, kao anti-teza koje nemaju utemeljenje u nauci niti se, osim narativima političkih ideologija zarad opravdavanja poretka nejednakosti i akumuliranja kapitala, drukčije mogu opravdati.

A takva nastojanja nisu *utopistička* – autor ih nalazi u polju realnog, gdje *ne-moranje ratovanja* daje odličan uvod za neku narednu, sličnu temu koju on u posljednjem dijelu ove knjige, iako apstraktno, ostavlja da tinja u našim mislima: “valja, dakle, u realnom svijetu, u svijetu stvarne politike, raditi na oblikovanju, perfekturanju i praktičnom ozbiljenju istinske probiofilijske političke kulture i stvarno prolibertanske demokratije kao djelotvornog odgovora na zavodjivu atraktivnost moći, sile, destruktivnosti i svakog drugog zlo-tvorenja – pa i onog što bivstvuje u obliku ratova i ratovanja” (str. 412). Drugim riječima, potrebno je zamišljati realnost s onu stranu sistema kapitalističke eksploatacije života radnika i pameti naučnika industrijom rata i moći privatnog kapitala. Takvo zamišljanje treba da zanijemi vriske klasnog antagonizma koji prerasta u nacionalistička i šovinistička orgijanja, kao simptome otuđenog društva gdje na 200-tu godišnjicu Marxovog rođenja iznova odjekuje njegov eho o krizama, bile one ekonomske, političke ili društvene, kao ogledalima proturječnosti samog kapitalističkog načina proizvodnje.

Prilozi mirotvornoj politici podertani u knjizi *Naučnici i rat*, sa preko četiri stotine korištenih bibliografskih jedinica, ujedno su rječnik i enciklopedija čitanja društvenih i humanističkih fenomena logikom prirodnih nauka i obrnuto, razumijevanja prirodnih zakonitosti iz ugla društvenih

i humanističkih intencija. Svojom trideset i drugom knjigom profesor emeritus sarajevskog Fakulteta političkih nauka Esad Zgodić otvara nam uvid u pomenu-te fenomene i pomjera zahtjeve savremene politologije u novo polje. Činjenica da je

knjiga koncipirana tako da poglavlja funkcioniraju zasebno, i bez uvida u prethodne ili naknadne cjeline, dodatno omogućuje njenu praktičnu primjenu u svrsi njene dalje akademske upotrebnosti, ali i praktične ostvarivosti.

Jasmin Hasanović
Fakultet političkih nauka
Univerziteta u Sarajevu